

Báró Podmaniczky Frigyes. (1824—1907.) Az a két évszám, mely testi életünk kezdetét és végét jelzi, meglehetősen semmitmondó adat. Hogy Petőfi 1823-ban született és huszonhat évig élt, s hogy Podmaniczky, az 1824-ik év szülöttje, nyolevanhárom esztendőskorában halt meg: ezt bizonyára nem árt tudnunk, de nem is vesszük sok hasznát sem Petőfire, sem Podmaniczkyra vonatkozólag, még kevésbbé a kettőjük értékének és jelentőségének egymáshoz való arányát illetőleg. Az a két évszám azt hirdeti nekünk, hogy Petőfihez mostoha volt az Idő, Podmaniczkyhoz meg kegyes... de vajjon ennek nem éppen az ellenkezője-e az igaz, ha sorsukat nem csupán a testi élet szűk határai között vesszük szemügyre? Sőt e szűk határok között is vajjon mondhatjuk-e szerencsésnek Podmaniczkyt abban a vonatkozásban, amely bennünket most érdekel, t. i. költői minőségében? A múlt század ötvenes-hatvanas éveiben termékeny regényírói működést fejtett ki, de aztán búcsút mondott a költészetnek, s egy egész emberöltőnyi időn át élt még, mint közismert tagja a fővárosi társadalomnak, anélkül, hogy a magyar társadalom megőrizte volna emlékezetében Podmaniczky egykori regényírói munkásságát.

Mindenesetre van az ilyen élet-sorsban valami lehangoló vonás, de tragikum nincs benne, legalább a Podmaniczkyéban nincs. A költői hírnév útján való elindulás órá nézve nem jelentette valami ellenállhatatlan ösztön érvényesülését, nem jelentett valami egyszerű kockázatot, melyre az ember fölteszi egész életét, jövődjét, boldogságát. Nem, a költő-Podmaniczkynak aligha fájt nagyon a korai elfeledtetés, hiszen — mondhatjuk — ő maga is hamarosan el tudott felejtkezni arról, hogy valaha egymás után surrantak ki tolla alól a regények. 1887—88-ban

Naplótöredékek címen kiadta a maga életrajzát négy vaskos kötetben, s ebben a körülbelül ezer nyomtatott lapra terjedő önéletírásban összesen három(!) lapon (III. köt., 65—67. l.) emlékezik meg szépirodalmi egykori munkásságáról; sehol egyebütt egy szónyi utalás sincs e nagyterjedelmű mémoires-ban arra vonatkozólag, hogyan lett költővé, minő költői tervek foglalkoztatták s egyáltalán milyen szerepet játszott lelkében a művészi ihlet szent parancsszava. Az az imént említett pár lapnyi vallomás is szinte kiábrándítólag hat reánk, mert úgy érezzük belőle, hogy Podmaniczkynál az ihlet extázisának a helyét majdnem egészen elfoglalta a számító józanság, a teremtés titkát az imitáció.

Íme a szóban forgó vallomás legfontosabb és legjellemzőbb részlete: „Regényeim megírása körül egészen azon utasítások szerint jártam el, melyeket még régebben sógoromtól, báró Jósika Miklóstól s báró Eötvös Józseftől nyertem s lestem el. Első teendőm volt eszerint az alaptervezet logikai összefüggésbe illesztett kidolgozása... A részletes kidolgozásra nézve főleg szükségesnek tartotta sógorom, hogy naponta zavartalanul egyhuzamban néhány órát lehessen az író elfoglalva, aminek igen nagy befolyása van a munka egyöntetűségére s az eszmeláncolat következetes s egymásba vágó kifejlésére. Megszakítani a munkásságot csak akkor tanácsos, mikor egy-egy epizódját történetünknek teljesen befejeztük s bezártuk. Az író sohasem legyen papír s írón nélkül, mert ha séta, utazás vagy társalgás közben valamely munkájába beilleszthető s helyesen felhasználható gondolat, eszme vagy leélt esemény villan meg agyában, azt rögtön jegyezze fel. Ez utóbbi szokást ezután egész életemen át minden teendőimre nézve követtem, aminek köszönhetem nagyrésztben azt, hogy

agyam egy fiókos szekrényhez hasonló megosztáshoz szoktatva, a legkülönfélébb eszmékkélt volt képes párhuzamosan s egymást nem zavarva foglalkozni..."

Látni való, hogy mindez csak *praktikum*, a költői alkotásmód mesterségi oldala, s megint más kérdés, hogy mint ilyen, mennyiben jó vagy rossz. Mindenesetre kiábrándító látvány reánk nézve egy regényköltő, aki a sógorától nyert utasítások szerint fiókos szekrényé rendezi be az agyát... de — sajnos — csakugyan ilyenformán van a dolog. Podmaniczky mindenben Jósikát igyekezett utánozni akkor, mikor már maga a mester is kezdett rohamosan hanyatlani, nemcsak népszerűségben, hanem tehetségben is. A Jósika-féle elbeszélő modor minden nehézkessége és egyéb fogyatkozása találkoztát ad egymásnak a Podmaniczky regényeiben. Az értekezés, száraz előadásmód, mely a maga sablonos közbeszólásaival minden lapon kétszer-háromszor megakasztja a cselekvényt s megzavarja az olvasót: Jósika-hatás ugyan, de a Jósika-féle recept adagjai aránytalan módon vannak még fásasz-tóbbá gyéyítve. Hogy egyéb különbséget ne említsünk: Jósika valódi tehetség a folyamatos és kellemes magyar beszéd terén, Podmaniczky ellenben minduntalan érzik, hogy magyar nyelvérzéke és nyelvtudása fogyatékos. Ennek a fogyatkozásnak ő maga is tudatában volt, de egyúttal azt is tudta, hogy a többi magyar mágnás legnagyobb részét még sokkal hátrább van ebben a tekintetben; „mikor én kezdettem irodalommal foglalkozni, még igen csekély számban léteztek oly mágnások, akik hazai nyelvünket anynyira bírták, hogy irodalommal is képesek lettek volna foglalkozni“.

Stílus tekintetében tehát Podmaniczky regényei nem bírnák el a komolyabb kritikát. De milyenek hát egyéb tekintetben?

A regényírónak a feladatát több helyen egybehangzólag így határozza meg: „a regény nem egyéb, mint maga az élet“. E feltűnően realiztikus hangzású elmélet csak annyit akar mondani, hogy a regényíró a tapasztalati szemlélet köréből merítse témájának nyersanyagát. El kell ismernünk, hogy Podmaniczky ezt a szabályt nemcsak

másnak ajánlgatja, hanem önmagára nézve is kötelezőnek ismeri el s igyekszik tiszteletben tartani azt. Regényeinek a cselekvénye mindig az arisztokrácia körében játszik s ennek a társadalmi rétegnek az életmódja kellően megokolja azt, ha a cselekvény színhelye néha áttevődik például Párizsba, Nizzába, Olaszországba stb. De legnagyobb részét Magyarország a színhely, még pedig a főváros és a vidék vegyesen, illetőleg egymást felváltva, úgy, ahogy az előkelők és gazdagok szoktak berendezkedni téli és nyári időtöltésre. De hiába támaszkodik az író bármennyi és bármily közvetlen tapasztalati élményekre, ha tehetségéből hiányzik a megelevenítő erő. A szobák, ruhák stb. leírásában s az életképszerű jelenetekben (álarcsbál, szaloni összejövetel, színház) nyilvánvaló a Podmaniczky illetékesége, de ez aztán alig is terjed tovább. Főalakjai élettelen bábok, belsejüket nem hús és vér alkotja, hanem az elvont, lélektani magyarázatoknak az az óriási halmaza, mellyel ki vannak tömve. Ezek az örökös reflexiók mint reflexiók sem különös becsűek, illetőleg nem eredetiek.

Invenciója is sekélyes. Ismerve a regény feladatára vonatkozó realiztikus álláspontját, nem is várunk tőle gazdag fantáziára valló, izgalmas meseszöveget, de éppen az *élet* legkisszerűbb viszonyaiban is megnyilvánuló sokféleség és változatoság hiányzik nála s a regénycselekvény útjai egy közös sablonban futnak össze. Már a bonyodalom elején könnyű kitalálni, hogy mi lesz a végső kifejtet, de — hogy a meglepődés ne hiányozzék — az utolsó-előtti fejezetben mindig megijeszt bennünket az író, lehetetlennek jelezvén a bonyodalom szerencsés kioldását: a legutolsó fejezet így válik különösen is meglepőtté. A *Fekete dominó*ban már a legelső lapon egymásnak szánjuk Kunalhalmi Béla gróft és Berki Eszter grófnót; a bonyodalom, melyet egy vetélytárs megjelenése idézett elő, szerencsésen el is símul, de az utolsó-előtti fejezetben a honvéddé lett Béla grófról közhírré teszi a parancsnoka, hogy szeme láttára halt hősi halált; végül aztán kiderül, hogy veszedelmesen megkaszabolták ugyan Bélát, de felgyógyult s Eszterrel egybe-

kelhet. Az *Alföldi vadászok tanyájában* Zedy Kálmán gróf a regény legelején beleszeret Dévay Ágnes bárónőbe, akinek éppen akkor volt az esküvője Marosi Gyula gróffal. Ez az akadály elhárul, Ágnes elvált a férjétől, de Kálmán időközben eltűnt s a hír szerint egy Amerikába indult hajóval ő is a tengerbe veszett; a hajó csakugyan elsüllyedt, de Kálmán véletlen folytán Hamburgban maradt s a regény jó véget ér. A *Régen történt mindezen Zavydy Marietta* a regény egész folyamán törhetetlenül kitart a Keveházy Adorján iránti szerelmes hűségben, de a regény vége felé férjhez megy egy vén uszoráshoz; szerencsére az uszorás hamarosan meghal s nem áll tovább a szerelmes fiatalok útjába. Az *Egy csók nem a világban* — az egyetlen olyan novellában, melyben Podmaniczky a főúri osztályt az alsó népréteggel együttesen szerepelteti — a szép Pista legény, amiatti bánatában, hogy az ő Katiját egy úrfi megesókolta, a novella utolsóelőtti fejezetében felakasztja magát egy erdei fára; de egy másik legény még idejében levágja a kötélről s így a novella címe nem marad hazugságban.

Minék köszönhetette hát Podmaniczky, hogy másfél évtizeden keresztül megvolt a maga olvasóközönsége? Mindannak, amit eddig elmondottunk regényeiről. Az ötvenes-hatvanas évek nemzedéke a hazafiasság szempontjának színező világitásában látta az irodalmat is; a nem tősgyökeres magyarajkú főúr, aki végigküzdötte a szabadságharcot, majd pedig közkatónának soroztatott be az osztrák hadseregbe és aki mánástársainak többségétől eltérően nemcsak elsajátítani iparkodott a magyar beszédet, hanem ezen a nyelven kívánt „irodalommal foglalkozni“ is: az ilyen író már eleve, már látatlanban is bírta a hazafias közönség rokonszenvét. A főúri társadalom életéről közvetlen tapasztalás alapján rajzolt képek mindig számíthatnak érdeklődőkre egyrészt az arisztokraták közt, akik magukat látják — már úgy, ahogy — megörökítve, másrészt talán még inkább mindazok körében, akik a főúri társadalom exkluzív életét csak hírből, csak a legenda fátyolán át ismerik s képzeletük révén szívesen beleélik abba magukat. Az átlagos

olvasóközönség nem követel az írótól eredetiséget, nem is igen tudná az ilyesmit méltányolni; ellenben a művelt és sok tapasztalattal bíró világfítól, amilyen Podmaniczky Frigyes báró volt, szívesen hallgatta azokat a bőségesen áradó reflexiókat, melyek éppen nem voltak ugyan eredetiek, de annál józanabban és annál kipróbáltabb igazságúak. A mai kritika szűrőjében nem is marad meg már egyéb érték Podmaniczky költészetéből, csak a benne elraktározott, vonzó tisztaságú életbölcsesség. Podmaniczky igazában nem is volt költő, azért is tudott a költészettől olyan könnyen megválni; de hosszú élete meggyőzően bizonyítja, hogy életbölcs volt, világfi a szó legjobb értelmében. A társadalmi élet csúspontján, az arisztokrácia körében bő alkalmat nyílt azoknak a többé-kevésbé beteges és veszélyes túlzásoknak, végleteknek, szerelenségeknek a megfigyelésére, amelyek — mondhatni — velejárnak a nyárspolgárok szemében annyira irigylésreméltó magánéletmóddal, ennek nevelődési és világnézeti gyökereivel. Podmaniczky nem győzi hangoztatni, hogy a boldogság legnélkülözhetetlenebb feltétele: a szív nemessége. A kiképzett ész, a nagyranövelt vagyon stb., mind megbecsülendő életértékek, de szívünk természetből nemes érzelmevilága legyzen egész lényünknek, összes cselekedeteinknek a tengelye. Ez a végletektől óvakodó, de határozott és tudatos érzelme-kultusz érthetővé teszi előttünk, hogy főként a nők olvasták Podmaniczky írásait s hogy ő is elsősorban a női közönség ízlését igyekezett kielégíteni. A női lelket, a nő hivatását és társadalmi szerepét nemcsak költészeti motivumként vette vizsgálat alá, hanem külön is szentelt neki egy józan, helyes és csinos tanulmányt (*Szerelmem, szeretet és hölgyeink*, „Család Könyve“ 1855. évf., ismét: „Álom és valóság“ I. kötet. 1861). Váltaképen efféle tanulmányokat kellett volna neki írnia, mert itt helyezhette volna el legjogosabban életbölcséségeinek lesűrődéseit, a sok jó megfigyelést és reflexiót, anélkül, hogy meseszövéssel és jellemrajzolással kellett volna bibelődnie, amiben mindig gyöngye volt.

Most, születésének százéves fordulója alkalmával, Podmaniczkyt mint

költőt már nem lehet feltámasztani. Életfilozófiája azonban mindig megőrzi a maga értékét, akár méltányolja azt a mai emberöltő, akár nem. Élete vége felé tapasztalnia kellett, hogyan válik egész világnézete mindinkább elavulttá a körülötte felnőtt és növekedő nemzedék szemében. Ez a tapasztalat fájdalmas lehetett az érdeemes aggastyánra nézve, de lelkiismerete megnyugtathatta felőle, hogy nem ő a hibás. Az ő jelleme a reformkor levegőjében alakult ki, s öregkora kezdetén kiadott emlékiratában jogos önérettelmondotta el magáról és testvéreiről: „A pénzt, mint saját szeszélyeink s önös céljaink kielégítésére szolgáló kincshalmazt, megszeretni nem tanultuk soha. Eszköz gyanánt tekintettük, melynek segítségével az elveink, hazánk, családunk s szereteteink iránt becsületérzésünk s magasabb röptű felfogásunk iránt bennünk élő kötelességérzetnek eleget tehetünk... Voltak közöttünk, akik, mint magam is, e felfogás terhe alatt lerokkadtak, — de nem volt közöttünk egy is, akit egy szennyfolt akadályozott volna meg abban, hogy habár elvonultan s szerényen, de becsülettel ne tudja végigfutni földi pályáját...”

Ma már ez a Podmaniczky is mélyen el van temetve a föld alá. A mai nemzedék már csak egy arc képet tart róla emlékezetben, egy művészi kézzel készült *karrikaturát*, amelyet Mikszáth rajzolt meg *Az én kortársaimban*. Zsigmond Ferenc.

SZÍNHÁZI SZEMLE.

A Belvárosi Színház magyar újdonsága, Paulini Béla *Gyilkos bácsija*, afféle végletes, maskarás torzképe akar lenni az emberi gyarlóságoknak és a társadalom ferdeségeinek. Az író egy operettszerű mese, vagy meseszerű operett keretében szándékosan állítja figuráit domború tükör elé. Ki tagadhatná, hogy e szándék esztétikai tekintetben éppen olyan jogos, akárcsak a legfinomabb hangú vígjátéki bemutatás, vagy akár a legmeggrázóbb tragikus szemlélet? Az író bátran fordíthatja furára mindazt, amit emelkedettebb percekben magasztosnak érzünk, és elmehet a torzításnak addig a határáig is, ameddig Arany János *A nagyidai cigányok*

ban elment, hogyha — van benne mélyről fakadó humor vagy szikrázó ötletesség. Paulini darabjából azonban éppen ezek az erények hiányzanak. Helyzetei csikorgóan erőltetettek, alakjai szürkék, még a torznak érdekessége sincs meg bennük, a tréfák pedig únos-úntalan ismétlődnek. Az egész darab nemhogy a rakéták szíporházásával, de még a szappanbuborékok csillogásával sem gyönyörködtet. Úgy képzeljük, hogy még az emberi színtelen korlátoltságot és a lapos bányúságot is több szellemességgel kell az írónak pellengérré állítania.

Pedig a darab alapötletéért igazán kár. Hopcihé országának szenzációra éhes közönségéről, amely egy gyerekes gyanú alapján gyilkosságban marasztal el egy korlátolt, de jószívű embert, akinek ártatlansága csak a nyaktiló alatt derül ki — mulatságosabb és jellemzőbb karrikaturát lehetett volna rajzolni.

A színpadi kiállítás sokkal sikerültebb magánál a műnél. A meseszerűen elstilizált díszletek úgy hatnak, mintha valami artisztikus gyermekjáték nagyított darabjai volnának. A színészekkel szemben azonban igazságtalanok lennének, ha képességeiket e vérszegény szerepek alapján ítélnék meg.

A közönséget az előadásokon a darabnál sokkal jobban érdekli az a néhány ember, aki e „komédián” nevetni tud.

Galamb Sándor.

Thais. (Bemutató a m. kir. Operában 1924 május 1-én.) Ha valaki kíváncsian tudakolná, hogy miért adták elő *mostan* Massenet operáját, kielégítő választ alig kaphatna. Érthető lett volna, ha *akkor* kerül előadásra nálunk is, mikor a Thais néhány európai színpadon aratott kisebb-nagyobb sikert, mert ebben a partitúrában kevés művészi értéket találunk, bármint keressük is. Úgy tudjuk, hogy Operánk vezetője Jeritza Mária kedvéért tanította be a dalművet. A művésznő ugyanis a Thais szerepében is szeretne bemutatkozni a budapesti közönség előtt. Az Opera vezetősége mindenesetre nagyon előzékeny és figyelmes a nagy művésznővel szemben, de talán mégis túlságos nagy az áldozat, amelyet kedvéért meghozott.